

De bandieten kwamen met Pasen terug. Deze keer slachten ze twee mannen af, drie vrouwen en twee kleine kinderen. Er werd wat smeedgereedschap gestolen van de smid, maar geen goud en zilver, want dat was er niet. Een van de bandieten raakte gewond toen de moeder van de gedode kinderen met een bijl zwaaide – ze verbrijzelde zijn linkervoet. Hij werd in bedwang gehouden door burenen en naar het dorpsplein gesleurd, waar hij werd geslagen en aan de schandpaal werd gezet. De dorpingen bekogelden hem met modder en dierlijke uitwerpselen tot de avond viel. Grigor, de grootvader van de omgebrachte kinderen, was zo diepbedroefd dat hij niet kon slapen, dus stond hij 's nachts op, ging naar het plein, sneed de bandiet met zijn tuinmes een oor af, en smeed dat in een citroenboom die in volle bloei stond. 'Voer voor de vogels!' schreeuwde hij tegen de bloedende man, waarna hij snikkend wegsloop. Niemand wist welke gruwelen deze ene aan de schandpaal gezette bandiet had gepleegd. De andere bandieten wisten te ontkomen met zes ganzen, vier geiten, zes kazen en een

vaatje honing, en het ijzeren gereedschap.

Er werden geen lammeren gestolen, want de lammerenhoeder, Jude, woonde in een weide op enkele mijlen van het dorpsplein, en had zijn dieren die nacht zoals gewoonlijk in een omheining gezet waar ze diep in slaap waren. De weide lag aan de voet van een heuvel, met op de top het grote stenen landhuis waar Villiam resideerde, heer en meester van Lapvona. Zijn wachters stonden paraat om hem te verdedigen, mocht een dreigend individu ooit de heuvel beklimmen. Jude meende dat hij behalve het gegil uit het dorp de aanspannende boogpezen van de wachters kon horen vanaf de plek bij het vuur waar hij die nacht wakker lag. Het was geen toeval dat Jude en zijn zoon Marek in de weide onder het landhuis woonden. Villiam en Jude hadden een gemeenschappelijke bloedverwant: hun overgrootvader. Jude beschouwde Villiam als zijn neef, al hadden de twee mannen elkaar nog nooit ontmoet.

Op maandag liep Marek, dertien jaar, naar het dorp om de mannen te helpen bij het graven van de sleuf waar de doden in werden begraven. Hij wilde behulpzaam zijn, maar deinsde terug toen de lijken op het dichte gras van het kerkhof werden neergelegd en de mannen hun spades paktten. De hoofden van de doden waren alleen met dunne doeken bedekt. Marek verbeeldde zich dat de gezichten nog leefden. Hij zag hun wimpers langs de stof strijken toen er een zachte bries opstak. Hij zag de contouren van hun lippen en meende dat ze bewogen, tegen hem spraken, hem aanspoorden om te vluchten. De kinderlijkjes leken

houten poppen, stijf en aanbiddelijk. Marek sloeg een kruis en ging terug naar de weg. De mannen uit het dorp konden die sleuf ook gemakkelijk zonder hem graven. Het interesseerde niemand iets dat Marek weer wegging. Hij was als een zwerfhond die zo nu en dan het dorp in- en uitliep, en iedereen wist dat hij een bastaard was.

Marek was een kleine, kromgegroeide jongen; zijn ruggegraat was in het midden verdraaid, waardoor de rechterkant van zijn ribbenkast naar voren stak en zijn arm alleen rust vond als die licht gebogen op zijn buik lag. Zijn linkerarm hing los uit de kom. Zijn benen waren krom. Zijn hoofd was ook misvormd, maar hij verborg zijn schedel onder een haveloze gebreide muts en felrood haar dat nog nooit was geborsteld of afgesneden. Zijn vader, wiens lange, ongesneden haar bruin was, keurde ijdelheid af als een hoofdzonde. Daarom waren er geen spiegels in hun nederige stulp in de weide, niet dat ze geld zouden hebben om er een te kunnen kopen. Jude was de oudste vrijgezel van Lapvona. Andere mannen namen een jong nichtje tot vrouw als ze er een nodig hadden – vrouwen stierven vaak in het kraambed – of ruilden in een dorp in het noorden een paar schapen of varkens voor een lang meisje om mee te trouwen.

Jude kon het niet verdragen om zijn spiegelbeeld te zien, zelfs niet in de heldere, ijskoude beek die door de vallei liep of in het meer waarin hij zich een paar keer per jaar waste. Hij vond ook dat Marek zichzelf niet mocht zien. Hij was blij dat hij een zoon had en geen dochter, voor wie het gebrek aan schoonheid schadelijker zou zijn. Marek

was lelijk. En broos. Heel anders dan Jude, wiens botten en spieren als gepolijste kliffen waren, geteisterd door de zee, zacht en stralend, ook al was zijn huid groezelig en vaak besmeurd met lamsstront. Jude liet nooit merken dat Mareks gezicht lelijk geproportioneerd was; het voorhoofd van de jongen was hoog en gaderd, zijn neus knobbelig en scheef, zijn wangen waren plat en bleek, zijn lippen dun, zijn kin was een stompje dat overging in een gerimpelde, weke hals, als een lapje huid over zijn keel, kwabbig rond de adamsappel. ‘Schoonheid is des Duivels schaduw,’ zei Jude.

Op de terugweg van het kerkhof naar huis kwam Marek langs de schandpaal waar de gewonde bandiet kreunde en jammerde in een taal die niemand kende. Marek bleef staan om te bidden voor de ziel van de bandiet. ‘God, vergeef hem,’ zei hij hardop, maar de bandiet bleef jammeren. Marek kwam dichterbij. Er was niemand in de buurt. Misschien waren de mensen verdreven door de stank van uitwerpselen in de warme lentezon. Of misschien waren ze allemaal naar het begraven van de doden gaan kijken. Marek keek in de ogen van de bandiet. Ze waren groen, net als de zijne. Maar het waren wrede ogen, vond Marek. Als hij dichterbij kwam, zou hij er misschien de Duivel in zien, meende hij. Toen hij naderde, jammerde de bandiet weer, alsof een zwakkeling als Marek hem kon redden. Zelfs als de jongen sterk genoeg zou zijn geweest om het blok op te tillen en de bandiet te helpen de bossen in te vluchten, zou hij dat niet hebben gedaan. God keek toe.

‘God vergeve jullie,’ zei Marek tegen de bandiet.

Hij kwam nog dichterbij en verwaardigde zich toen om zijn hand op de arm van de bandiet te leggen. Hij zag dat zijn voet gebroken was, slap hing, het bot stak uit het vlees, de huid was gerimpeld en geel. Hij haalde snel en reutelend adem. Er zwermden vliegen om hem heen, ongehinderd door de kreten wartaal die hij bleef uitslaan. Marek sloot zijn ogen en bad, totdat de bandiet stopte met kermen. Hij deed ze net open toen de bandiet in zijn gezicht spuwde. Hij wist dat hij geen spier moest vertrekken, want dat zou afschuw verraden en dan zou God hem veroordelen. In plaats daarvan boog hij zich voorover en kuste het hoofd van de bandiet, daarna likte hij zijn lippen af om het zout van ’s mans zweet te proeven en het ranzige vet dat vastgekoekt zat in zijn rossige haar. De bandiet huiverde en stak zijn tong uit. Marek maakte een reverence, draaide zich om en liep weg met het gevoel dat de kreten die de bandiet slaakte nu niet van smart of gramschap waren, maar van extase om zijn verlossing, al klonken ze precies eender.

Marek verliet het plein en liep kalm verder, in zijn linkerarm tintelde een gevoel van goedheid, wat hij opvatte als teken dat hij enige genade had verdiend terwijl de rest van het dorp de bandiet had beschimpt en nu in duisternis leed, de doden ter aarde legde die, anders dan zij, rust hadden gevonden.

Buiten het dorp passeerde Marek enkele van Villiams wachters die op patrouille waren. Hij lachte en zwaaide

naar ze. Ze besteedden geen aandacht aan de jongen. De wachters stamden allen af van noorderlingen, dus ze waren lang en sterk. Noorderlingen stonden bekend als standvastig en koud. Ze waren lichamelijk superieur aan inheemse Lapvoniërs en als ze hadden gewild, hadden ze zelf het dorp kunnen plunderen en Villiams landhuis kunnen bestormen en hem met één rake elleboogstomp tegen het hart kunnen doden. Maar ze waren voldoende getemd en gedrild na generaties van contractarbeid en nu dansten ze naar het pijpen van Villiam alsof hij ze bezat. Eigenlijk bezat hij ze ook, net als alle bedienden in zijn landhuis, en het gehele dorp en de bossen en de boerenhoeven die verspreid over zijn leengoed lagen. Villiam bezat Judes weide en het huisje waarin Jude met Marek woonde. De weide was omringd door bossen, die ook van Villiam waren.

Nu Marek die bossen in liep op weg naar huis, besloot hij niet tegen zijn vader te zeggen dat hij de bandiet had gekust. Jude begreep niet wat vergeving was. Hij was niet tot vergeven in staat omdat hij getroebleerd was door zijn eigen verdriet en wrok. Dat kwade bloed was wat Judes hart liet kloppen. Het eerste verdriet was om de dood van zijn ouders toen hij een tiener was – ze waren tijdens een storm verdronken in het meer. Ze visten op krap toen hun kleine vlot door de wind werd stukgeslagen. Die wind was zo zeldzaam sterk dat Jude dacht dat de tragedie speciaal op hem gericht was, een boosaardige vlaag die vanuit de hel was opgestoken om hem de enige familie af te nemen die hij kende en van wie hij hield. Het tweede verdriet was het verlies van Agata, zijn

geliefde, Mareks moeder. Ze was gestorven in het kraambed, vertelde Jude graag, was doodgebloed op de vloer voor de haard. Je kon dertien jaar later de bloedvlek nog zien. ‘Daar, je ziet het rood nog,’ zei Jude, en dan wees hij naar de plek voor de haard waar de aarde harder aangestampt leek. Marek zag het bloed nooit. ‘Je bent kleurenblind, net als je moeder,’ zei Jude. ‘Daar komt dat door.’

‘Maar ik zie wel dat mijn haar rood is,’ protesteerde Marek.

Hij kreeg een stomp op zijn kaak, waardoor zijn tong langs zijn tanden schaafde. Het bloed drupte uit zijn mond, precies op de plek voor de haard waar zijn moeder zou zijn gestorven. Jude wees weer.

‘Zie je het nu? Waar ze me heeft verlaten om me in m’n eentje een kind te laten opvoeden?’

Niet dat Marek veel opvoeding genoot. Jude knuffelde hem nooit en wiegde hem nooit. Meteen nadat zijn vrouw was heengegaan droeg hij de jongen elke dag over aan de zorgen van Ina terwijl hij zijn lammeren hoedde. Ina was de min, een legendarische vrouw in het dorp die zelf geen man of kind had, maar wier borsten de halve bevolking hadden gevoed. Sommigen noemden haar een heks omdat ze blind was en toch nijver. En ze had een aangeboren gevoel voor medicijnen. Ze ruilde paddenstoelen en brandnetels voor eieren en brood; sommige mensen beweerden dat ze visioenen van de hel kregen van de paddenstoelen en anderen beweerden dat ze er visioenen van de hemel van kregen, maar hun malaise genas altijd – niemand twijfelde aan Ina’s

kennis van geneeskrachtige planten. Ze wantrouwden haar om haar wijsheid, maar maakten er toch gebruik van. Ze woonde in de vallei, in een donker deel van het bos ten zuiden van Judes weide.

Ina was oud, niemand wist precies hoe oud, en haar melk was nu opgedroogd. Marek hield van haar. Op zijn dertiende bezocht hij haar nog eens per week. Ze was de enige die hem liefkoosde en zo nu en dan een vriendelijk woord voor hem overhad. Hij nam bloemen uit de weide voor haar mee en lammetjesmelk en kastanjes in de herfst, en brood en kaas als er iets over was.

‘Heb je gegraven?’ vroeg Jude toen Marek thuiskwam. Hij doopte een kroes in hun watervat en gaf die aan de jongen.

‘Ze hadden me niet nodig,’ antwoordde Marek. ‘En ik was bang voor de doden. Ik was bang dat ze nog leefden.’

‘Dat waren goede mensen die zijn gedood,’ zei Jude. ‘Alleen de slechten zitten opgesloten in hun dode lichaam. Dat is hun eeuwigdurende penitentie: zij die naar de hel gaan verrotten. Zij die naar de hemel gaan, verdwijnen. Daar blijft geen spoorje vlees van over. Wees goed, dan laat je niets achter. Wees slecht en je leeft voor eeuwig in je rottende lichaam in de grond.’

‘Waarom waren de goede dode mensen dan nog van vlees? Waarom waren ze nog niet naar de hemel?’

‘Ze moeten eerst de grond in. Als je ze begraaft, verdwijnen ze.’

‘Hoe weet je dat?’ vroeg Marek.

‘Ik ben je vader,’ zei Jude. ‘Ik weet alles.’

Ze kookten lammetjesmelk en legden een doek over de pan zodat er geen vliegen in kwamen terwijl de melk afkoelde. Marek plukte ongedierte van een paar aardappelen en liet ze met wat appelen in het vuur vallen. Het waren oude appelen van de herfst oogst. Jude had zijn hele leven niets anders gehad dan melk, brood, appelen, aardappelen en wilde grassen. Net als iedereen in Lapvona at hij geen vlees. Hij dronk ook geen mede, alleen melk en water. Marek at wat Jude at, en bewaarde altijd een paar hapjes voor God: hij wist dat een offer de beste manier was om Hem te behagen.

‘Doet je hoofd zeer?’ vroeg Marek aan zijn vader. Jude wreef met zijn knokkels over zijn slapen. Hij had vaak hoofdpijn. Zijn tandvlees bloedde vaak.

‘Wees stil,’ zei Jude. ‘Er komt noodweer, dat is alles.’

‘Gaat het vanavond regenen?’

‘Het gaat woensdag regenen. Precies op tijd voor de ophanging.’

Het regende inderdaad op woensdag. Toen vader en zoon naar het dorpsplein liepen, deed de warme lenteregen de citroenbloesems schudden en spookte er een geur onder Judes kap die zijn blijere jeugdherinneringen naar boven bracht, waar hij tot zijn schaamte op een dag als deze aan moest denken. Jude had de bandiet nog niet gezien.

‘Hebben de bandieten echt mijn grootouders doodgemaakt?’ vroeg Marek.

‘Mijn ouders zijn verdronken. Dat weet je toch.’

‘Mijn moeders ouders – hebben de bandieten die echt doodgemaakt?’

‘Dat heb ik je al honderd keer verteld,’ zei Jude. Hij vertelde Marek dat zijn moeder slachtoffer was geworden van een aanval op haar geboortedorp toen ze twaalf was, een jaar jonger dan Marek nu. ‘Eerst sneden ze je grootvader de keel door, daarna verkrachtten ze je grootmoeder. Toen sneden ze haar ook de keel door. Ze bonden je ooms vast met touw en gooiden ze in een put om ze te verdrinken. Het waren nog maar kleine jongens.’

‘Wat hebben ze met mijn moeder gedaan?’

‘Ze hebben haar de tong afgesneden zodat ze niet kon praten, maar ze is weggerend,’ vertelde Jude. ‘Ze had geluk dat ze kon ontsnappen. Ik heb haar in het bos gevonden, halfdood. Arme Agata. Waarom vind je dat zo’n mooi verhaal?’

‘Omdat ik van mijn moeder hou.’

‘Ze was een sterk meisje, maar ze droeg de dood met zich mee. Zo is de dood. Als een bedelaar die je achteraloopt. En je ombrengt.’

‘Was mijn moeder heel mooi?’

‘Wat een domme vraag,’ zei Jude. Hij had de naam en de geschiedenis van het meisje natuurlijk verzonnen. Zonder tong had ze dat allemaal niet aan Jude duidelijk kunnen maken – ze kon de taal van Lapvona amper verstaan toen ze er net was. Maar Jude vond dat hij door dit verhaal een held leek. ‘Ze was de enige overlevende. Denk je eens in wat

een schuldgevoel zo'n last veroorzaakt. Wie maalt dan nog om schoonheid?'

'Als jij doodgaat, zal ik me ook schuldig voelen,' zei Marek tegen Jude.

'Brave jongen,' zei Jude.

De dorpelingen hadden zich op het plein verzameld; toen Jude en Marek kwamen aanlopen werd de bandiet van de schandpaal gehaald. Ze voegden zich bij de menigte dorpelingen en zagen dat Villiams wachters de handen van de bandiet op zijn rug bonden en hem meesleepen, met hotsende benen, over de keien. Ze hesen hem de treetjes op naar het kleine schavot met de galg. De dorpelingen spraken op zachte toon met elkaar, een paar vrouwen snikten, een paar mannen stonden te trappelen, bloeddorstig. Grigor, de oude man, stond stoïcijns voor de galg en bad om zielenrust voor zijn twee dode kleinkinderen. De familieleden van de andere omgebrachte dorpelingen schreeuwden verwensingen naar de bandiet. Hun woede was gerechtvaardigd. Pater Barnabas, de priester, had het hun gezegd. 'Tuchtigt een zondaar en God zal weten dat u goed bent.' Marek bedekte zijn oren. Hij hield niet van grove taal. Hij was daar gevoelig in. Zelfs Judes ruwe woorden raakten hem in het hart: 'Vervloekt hem,' zei Jude.

De strop slingerde zacht in de warme wind, Villiams wachters grepen het touw vast en legden het om de hals van de bandiet. Ze pakten een krukje om hem op te laten staan, maar hij kon niet staan. Hij was er te erg aan toe.

Zijn hoofd bleef onbedekt, zoals gebruikelijk bij moordenaars. Mannen die voor kleinere vergrijpen werden opgehangen – rovers die in hun eentje verkrachtend en stelend rondzwierven – kregen een zak over hun hoofd. Marek keek naar de bandiet. Het bloed uit zijn afgesneden oor had zijn gezicht zo beschilderd dat alleen kleine stukjes glinsterend wit van zijn oogballen te zien waren toen hij zijn blik onbeschaamd op de menigte richtte. Na een paar deerniswekkende uitglijders tilden Villiams wachters hem op het krukje en hielden zijn benen vast. De bandiet vocht noch vloekte. Hij zei alleen: ‘God vergeve jullie,’ wat Marek een paar dagen eerder tegen hem had gezegd. Toen trokken de wachters het krukje weg en bungelde hij. Hij zwaaide en zwiepte en zijn benen leken te bokken en te trekken. Zijn lichaam verstijfde en kwam in bedwang, de benen werden stram en stijf. En toen hing hij stil.

‘Is hij al dood?’ vroeg Marek.

‘Mijn God, ben je blind?’ Jude keek naar Marek en zag dat de jongen zijn muts over zijn ogen had getrokken. Jude trok hem van zijn gezicht. ‘Kijk dan.’

Marek deed zijn ogen open, net toen een van Villiams mannen de buik van de bandiet opensneed met een zwaard; de darmen vielen eruit en smakten op het schavot. Het geluid galmde over de verstomde menigte. Marek draaide zich om en verborg zijn gezicht in de mouw van zijn vaders wollen trui, die vol zat met verdroogde grassprietten en doorntakjes en naar de lammeren rook. Hij kokhalsde, boog zich voorover en spuugde op de grond. Er was iets mis

met zijn maag. Jude pakte hem bij de arm en leidde hem weg van de menigte.

‘Wat is er met jou?’

‘Ik weet het niet.’

‘Heb je meelij met die bandiet?’

‘Ja.’

‘Waarom?’

‘Misschien was hij iemands vader.’

‘Denk je dat hij zijn eigen familie niet zou doden?’

‘Ik weet het niet.’

‘Die bandieten geven niets om familie. Het zijn kinderen van de Duivel. Vergeet hem. Hij zal weggrotten. Hij wordt voer voor de wormen. Zullen we op weg naar huis wat bloemen plukken?’

‘Ja.’

De bloemen waren nog schuchter en aarzelend, hun knoppen kwamen net uit, want het was vroeg in de lente. Er stonden bloedrode klaprozen langs de weg, Jude was er een paar aan het plukken toen de wachters van Villiam op een rijtje langsmarcheerden, op weg naar het dorp. Jude deed alsof ze niet bestonden. Hij hield niet van noorderlingen. Hij vond dat ze iets kwaadaardigs hadden. Hun lichte haar leek nooit vuil en hun huid was altijd puntgaaf. Hij vertrouwde zulke schone mannen niet. Die begrepen alleen het oppervlak van dingen, daarom leken ze zo volmaakt. Ze zouden zijn diepgang en zijn pijn zwak vinden, meende hij. Ze respecteerden zijn diepzinnigheid niet. Ze zagen hem

en zijn zoon als boerderijdieren, niets beter dan de lammeren die ze fokten. En ze leken zich ook niet te bekommeren om de veiligheid van de dorpelingen. De wachters hadden het dorp nog niet één keer verdedigd tegen de aanvallen van de bandieten. Ze trokken zich terug in het landhuis op de berg en hielden daar gewapend de wacht. Dat was alles. Het waren lafaards, vond Jude. Wat hij natuurlijk niet wist was dat de bandieten voor Villiam werkten. Hij betaalde ze om het dorp te plunderen wanneer er onder de boeren ontevreden gemor opging. Pater Barnabas gaf zulk gemor door aan de landheer. Dat was zijn belangrijkste taak als dorpspriester: de mensen van beneden de biecht afnemen en gevoelens van ontevredenheid of luiheid rapporteren aan de man daarboven. Verschrikkingen en verdriet waren goed voor het moreel, dacht Villiam.

Jude en Marek liepen het bos in, op weg naar Agata's graf. Ze zagen paardenkastanjes op de grond. Er werden hier varkens geweid, Marek en Jude hoorden geknor en gekrijs. Achter het bos lag een appelboomgaard, te oud om vrucht te dragen. De zilveren bast van de bomen was zo dik als een pantser en tot hoog dooraderd met littekens doordat dorpelingen er jarenlang met kruisjes hun naam in hadden gekerfd. Voorbij de boomgaard was het gras schraal, de aarde vaal en stenig, maar omdat het pas had geregend veerde de grond prettig onder Judes blote voeten en Mareks dunne schoenzolen. Marek plukte een handvol kamille en korenbloemen bij een stroompje en liep langs een struisvaaren naast het pad naar een pol irissen. Hij plukte een bloei-

ende iris en wat jonge takjes fresia's. Daarna liepen ze in de richting van een groepje zwarte populieren, met onder de grootste ervan Agata's graf.

Marek was somber onder het lopen, hij had een knoop in zijn maag, zijn gedachten werden nog overschaduwd door het tafereel op het dorpsplein. Hij had natuurlijk wel eens eerder gezien dat er bandieten werden opgehangen en dat hun buik werd opengereten, maar er was iets bijzonders aan deze man geweest. Hij had niet bang geleken toen Villiams mannen hem naar de galg sleepten. Misschien wist hij waar hij heen ging. Net als Jezus aan het Kruis.

'Die bandiet,' zei Marek. 'Denk je dat hij een moeder had?'

'Iedereen heeft een moeder,' antwoordde Jude.

'Vindt die moeder van de bandiet het erg dat hij dood is?'

'Ze zijn niet zoals wij. Ze hebben geen hart.'

'Denk je dat hij zelf een zoon had?'

'Dan in elk geval een bastaard, als hij er een had. Wat kan het schelen?'

'Hield mijn moeder van mij?'

'Ze is voor je gestorven,' zei Jude. 'Dat zegt genoeg.'

'Zal ik haar in de hemel zien?'

'Natuurlijk wel. Als je daar tenminste in komt.'

'En jij dan?'

'Maak jij je over mij maar geen zorgen, Marek,' zei Jude.

Maar Marek maakte zich er wel zorgen over dat zijn vader niet in de hemel zou komen. Die man had zo'n harde hand. En als hij bad, had Marek altijd het idee dat er woede

uit zijn vaders schouders stoomde, dat de wreedheid als damp uit hem ontsnapte. Niet dat hij goddeloos was. Maar Judes godvruchtigheid was als een gewelddadige drift, niet lief en sereen zoals ze zou moeten zijn, vond Marek. Jude ranselde zichzelf elke vrijdag en hij had Marek geleerd om dat ook te doen. Marek vond dat Jude zich iets te hartgrondig afranselde. Hij ging zweten, kreunde, sloeg de zweep eerst over zijn ene schouder, daarna over de andere, hij huiverde en hijgde zo hard dat het speeksel uit zijn mond droop, hij zoog het dan naar binnen en spuugde het heftig uit, alsof hij ervan genoot, alsof de pijn goed voelde. Dat maakte Marek bang omdat hij zelf ook van pijn genoot en hij zich daarvoor schaamde. Al van kleins af aan voelde een geschaafde knie of een afgeranselde rug, alles wat pijn deed, als Gods hand op zijn lichaam. Hij wist dat dat niet goed was. Daarom hield hij het voor zich, waardoor het schaamteloze vertoon van pijn en genot van zijn vader des te verdorvener leek. Het enige wat Marek op deze leeftijd echt wilde was naar de hemel gaan, waar God en zijn moeder van hem zouden houden.

‘Maar wat als er iets verkeerd gaat?’ vroeg hij aan Jude.
‘Wat als je het niet redt om in de hemel te komen?’

‘Als God het beschikt, gebeurt het.’

Agata's graf was aangeduid met een eenvoudige grote kei uit de beek. Jude had er een geduchte kerf in geramd, alsof hij echt diepbedroefd was over de dood van het meisje. Hij was analfaabeet, net als iedereen in Lapvona, maar hij zei dat de vorm van de kerf in de steen iets betekende.

Marek was gewend om op zijn moeders graf te gaan liggen, diagonaal, als een baby in haar dode armen dwars door de aarde. De grond onder hem leek altijd geladen met het gevoel dat hij hier thuishoorde. Als hij daar lag, keek hij omhoog naar de zwaaiende takken van de populier en luis-terde of hij een vogel hoorde zingen. Een bijeneter of een oriool zong soms een paar vrolijke noten. Marek dacht dat het zijn moeder was die vanuit de hemel voor hem zong. Nu stond hij bij het graf en hoorde hij een ekster. Een boos en rauw geluid, een raspand geschetter als van een oude vrouw die door haar venster tegen hem kijfde.

‘Waarom ga je vandaag niet liggen?’ vroeg Jude. Hij legde de bloemen naast de gekerfde steen.

‘Vandaag niet. De vogels zingen zo’n treurig lied.’

Jude had niets met het gezang van vogels. Hij vertrouwde ze niet. Ze behoorden niet tot het land, en hij was een man van het land. Hij hield van de lammeren omdat ze waren zoals hij. Ze werden aangetrokken door de gerieflijkheid van de weide, ze zochten de koelte of de warmte op rond de grens van de schaduw en de zon, afhankelijk van de wind. Jude was ook zo. Hij gehoorzaamde slaafs het verloop van de dag en dat vond hij zijn deugdzame plicht – lammeren hoeden was zijn door God gegeven arbeid. Hij lette niet op de kerkklok. Hij hoefde zijn tijd niet bij te houden. Dat deed de natuur voor hem. Hij was geboren in die weide en hij dacht dat hij er ook zou sterven. Waarom had hij Agata niet in de weide begraven? Dat had Marek een paar keer gevraagd. Jude ging nooit op zulke vragen in.

‘Laten we dan maar gaan,’ zei Jude, en hij draaide zich alweer om naar het bos.

Het pad dat ze vanaf Agata’s graf naar de weide hadden uitgesleten was smal omdat Jude en Marek nooit naast elkaar liepen. Jude liep altijd voorop. Marek kende de achterkant van zijn vaders lichaam net zo goed als zijn handen of zijn gezicht. Judes voeten landden recht op de grond, Mareks voeten draaiden naar buiten, als eendenpoten, en als hij niet goed oplette week hij onder het lopen af naar rechts, zo was zijn lichaam tegen de natuur gekeerd. Jude had mooie enkels, met stevige, gladde gewrichten, en het dunne gedeelte van zijn benen onder de kuiten was zo smal als een pols. Mareks enkels waren opgezwollen en gevlekt, hadden vaak bloedende, jeukende schrammen van doornstruiken. Zijn huid was dun en teer. Ina wreef zijn voeten zo nu en dan in met balsem om te voorkomen dat de huid ging schilferen of rotten of losliet, zoals ze zei. ‘Je bent net een slang,’ zei ze tegen hem. Judes kuiten waren rond en strak en gebruind, de pezen aan de achterzijde van zijn knieën vormden lijnen zo strak als boogpezen. Zijn broek bedekte de rest van zijn benen en was opgelapt op het zitvlak en aan de binnenkant van de pijpen. Zijn billen waren hoog en sterk. Marek wist dat zijn vader een prachtig lichaam had. Maar hij vereerde het niet. Hij respecteerde Judes uiterlijk gewoon als onderdeel van de natuur, zoals hij een gier ook prachtig kon vinden, of een koe. Hij wist dat hij niet op zijn vader leek. Je kon een plevier niet met een kip vergelijken. Het waren verschillende diersoorten.

Niemand die de twee samen zag zou kunnen raden dat ze bloedverwanten waren.

Judes heupen waren smal, zijn rug was lang, zijn schouders sterk en breed maar toch gekromd, boetvaardig. Hij liep met gebogen hoofd. Die houding kwam door jarenlang omlaag kijken naar zijn lammeren. Soms bewonderde Marek hem, een man van de ruige wereld die hem een dak boven zijn hoofd had gegeven, hem als een vader had geleerd hoe hij zich moest gedragen. Andere keren zag hij hem als een man die in de schaduw der zonde leefde. Hij hield zich slapende als Jude zichzelf bij elke nieuwe maan molesteerde, 's winters onder de zure wollen deken bij de haard, of in de lente onder het geopende venster. 's Zomers en op warme herfstnachten sliepen ze in de weide onder de sterren bij de lammeren, volgens Jude om te zorgen dat de wolven wegbleven. Maar Marek wist dat het was omdat Jude graag de warme lucht op zijn huid voelde als hij sliep, alsof God hem aanraakte in de bries. Elke nacht waarin Jude zichzelf molesteerde, gaf hij een lage, donkere kreun van zoveel afgrijzen, zoveel pijn, dat alleen de Duivel erachter kon zitten, dacht Marek. Na die kreun verstijfde Judes lichaam, daarna schokte het, en het kwam Marek voor dat hij een geestelijke ablutie onderging, alsof hij het kwaad uit zijn lichaam dreef. Marek liet nooit merken dat hij dit van zijn vader wist, maar hij wist het wel. Alweer een belemmering, geloofde hij, voor zijn vaders tenhemelopneming.

De lucht leek te duisteren nu ze het bos in liepen. Het was afgekoeld tussen de bomen, er stond geen warme wind,

maar de rijpe aarde rook nog zoet en schimmelig. Jude verkoos de lente boven de winter. Hij hield van de kleur en de romantiek van de lente. Hij hield van de zon. Als hij's middags naar zijn lammeren zat te kijken, en er geen spoorje schaduw was, voelde hij telkens als hij zich naar het licht wendde Gods lippen op zijn wang. Dat was God voor hem, de kus van de zon. Gods hand op zijn blote huid was de enige zekerheid die uitsteeg boven de abstractie van waarheid en denken, van alles, en gaf Jude het gevoel dat hij op Aarde thuishoorde. Hij hield van het gras tussen zijn tenen en het zachte gevoel van een lam dat in het voorbijgaan langs zijn been streek. Hij hield van de jonge ogen van zijn kleintjes die naar hem lachten, hun eerste lente, zo wonderbaarlijk en licht. Hij hield van hoe hun pootjes bewogen als ze liepen en snuffelden en op het malse gras kauwden, hoe ze hun oren spitsten bij het eerste gezang van de meesjes en matkoppen op hun trek naar het noorden. Judes kudde was hoornloos en zuiver wit. Het waren de makste lammeren en ze bleven een seizoen langer jong dan andere soorten. Zelfs hun melktanden waren ronder en platter dan die van andere lammeren. Maar het waren haarschapen. Geen vacht. Alleen maar goed voor het vlees. Daarom hield Jude elk jaar maar een paar lammeren om mee te fokken en verkocht hij de rest voor de slacht. Dat was het offer dat hij bracht, zoals zijn vader ook had gedaan, en diens vader daarvoor. Als Jude in het voorjaar zijn kudde had verkocht, probeerde hij tevergeefs zijn tranen in te houden tot hij weer veilig en alleen bij de overgebleven lammeren in de

weide was – waarvan de meeste het jaar erna natuurlijk ook werden verkocht.

De lammeren die voor de fok werden gehouden waren ook in de rouw. Jude kon ze niet in de ogen kijken. Hij voelde zich schuldig omdat hij hun broertjes en zusjes had weggedaan en liet vermoorden. Hij vroeg ze niet om vergeving, maar behandelde de overgebleven dieren wreed, deed alsof hij ze was vergeten als ze uit de weide kwamen, schreeuwde tegen ze dat ze moesten opschieten, alsof ze ongewenst waren, restanten uit een tijd die hij wilde vergeten. Maar hij was afhankelijk van die jonge schapen, ze moesten de kleintjes bij elkaar houden op zijn land. Hij had geen hek om de weide. Hij had ook geen hond. Hij kende het ritme van grazen en dorst, hij wist dat de lammeren overdag graag in de schaduw van het huis sliepen, maar 's nachts liever onder de open hemel. De lammetjes die Jude nu had waren nog maar zes weken oud. Hij had de buiken van de ooien vanaf de herfst dikker zien worden. Toen het veld in de winter braak lag, had hij ze met de hand hooi gevoerd, bijna verontschuldigd. 'Geen kruidig gras, het spijt me.' Hij hielp de ooien bij het aflammeren onder het afdak, waarbij hij Marek verbod te praten. 'Ze vinden jouw stemgeluid niet fijn,' zei hij, en dat was zo. Als Marek in de buurt kwam, begonnen de ooien te mekkeren, te snuiven en te grommen. Jude begreep dat de schapen wisten dat Marek ook een soort baby was, dat hij hun melk zou stelen als hij de kans kreeg, dat hij het moederschap uit ze zou zuigen omdat hij daar zo naar hongerde. 'Ga weg,' zeiden ze tegen hem. 'Bèèèè.'